

ВАСИЛЬ СТУС ПРО ТВОРЧИЙ ДОРОБОК РОСІЙСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-СУЧАСНИКІВ: ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДИСКУРС

В епістолярній спадщині представників українського письменства особливе місце посідає листування В. Стуса, яке в координатах сучасного літературознавства сприймається як вияв потужного творчого потенціалу в критичних умовах «ампутованого існування». Епістолярій поета дозволяє глибше збагнути літературні смаки автора, його критерії самобутньої творчості. Листи яскраво демонструють, що й у період ув'язнення митець був активним учасником літературного процесу. Більшість епістол поета написані в умовах екстремального стану «вертикальної труни» і, таким чином, були для нього єдиним засобом комунікації із навколишнім світом. Листи дають змогу дослідити добірне коло читацьких інтересів митця, демонструють рівень осмислення прочитаного, об'єднуючи невеликі за обсягом літературознавчі есе, різноманітні побіжні нотатки, міркування, здобуті на основі особистого життєвого досвіду.

Різні аспекти епістолярних літературно-критичних міркувань В. Стуса були об'єктом наукового аналізу М. Жулинського [1], М. Коцюбинської [2], М. Павлишина [3], В. Просалової [4], О. Рарицького [5], Л. Ромащенко [6], Б. Рубчака [7], Д. Стуса [10], Л. Тарнашинської [11] та ін. Проте епістолярій поета як джерело вивчення його літературно-критичних роздумів все ще потребує подальшого наукового осмислення.

Окрему, малодосліджену сторінку епістолярних літературно-критичних роздумів В. Стуса становлять сентенції про творчі пошуки представників російської літератури. В. Стус був глибоким знавцем не лише класичної російської літератури, а й володів широкою інформацією про магістральні шляхи розвитку сучасного йому російського літературного процесу, що знайшло яскравий вияв у його листах. А втім, незважаючи на значну кількість прізвищ російських радянських письменників у кореспонденціях, епістолярні літературно-критичні судження В. Стуса про цю автуру характеризуються мозаїчністю й лаконізмом. Увага українського літератора-дисидента вирізняє в середовищі російських (і російськомовних) колеґ-сучасників Ч. Айтматова, Б. Ахмадуліну, Г. Бакланова, Л. Гінзбурґа, А. Жигуліна, А. Платонова, В. Распутіна, О. Солженіцина, В. Шукшина;

окремі, поодинокі згадки стосуються творчості Ю. Бондарева, А. Вознесенського, Б. Можаяєва, В. Солоухіна, Ю. Трифонова та ін.

Так, роздуми про творчий доробок А. Платонова вивершує безапеляційне схвалення прози літератора, і, отже, не випадково цей митець – у «списку улюблених авторів» В. Стуса. Перебуваючи під впливом його творів, В. Стус радить читати їх своїй адресатці з Німеччини Х. Бремер: «Читайте ще прозу Платонова. Вона мені дуже подобається. Автор має щедre серце» [8, с. 151]. Націлює на студіювання прози письменника він і сина, як-от у листі від 4 березня 1984 р.: «Добре вчитатися в прозу Андрея Платонова (його тепер часто видають, недавно – в видавництві «Мысль») <...>. Геніяльний прозаїк. Сказав би я – батько Шукшина по літературі, але – незрівнянно модульованіший голос» [9, с. 461]. В. Стус натякає на насичені філософськими ідеями тексти А. Платонова, що потребують вдумливого вчитування в кожен рядок і фразу, змушуючи щоразу повертатися до незрозумілих місць. Прикметно, що В. Стус убачав першоджерелом таланту А. Платонова творчість Л. Толстого, однак у деяких моментах помічав переростання учнем рівня свого вчителя: А. Платонов «геть увесь від Толстого, може, значно толстовськіший, але ж...»)» [9, с. 323].

Про Б. Ахмадуліну В. Стус відгукується в листах негативно: прочитується несприйняття її творчості через притаманну віршам письменниці манірність (лист до дружини від 10 листопада 1975 р.). Подібні недоліки В. Стус помічав у творчості Р. М. Рільке та М. Цветаєвої, маючи на увазі манеру висловлювати думку «хімерно, кружним шляхом» [9, с. 183] та задіювати велику кількість слів для передачі мізеру інформації. Як виявляється, Стусів погляд на творчість літераторки з часом не змінився, і про це свідчить лист до І. Калинець від 20 травня 1978 р.: «Ось дістав збірку Ахмадуліної – порожньо й голо: дамський столик із парфумами – і вже» [8, с. 148].

Л. Гінзбург зацікавив В. Стуса не лише своїм письменницьким доробком, а й масивом перекладів віршів німецьких поетів, до чого українець також мав інтерес і потяг. Перечитуючи одне з чисел літературно-художнього журналу «Новый мир» (№ 8 за 1981 р.), В. Стус натрапив на літературно-критичний роман-есе Л. Гінзбурга «Розбилось лиш серце моє» (1983) і буквально його «проковтнув» [9, с. 400]. Відомо, що Л. Гінзбург – майстерний і глибокий творець публіцистики («Ціна попелу», «Безодня», «Потойбічні зустрічі» тощо), в якій він виформовується, за В. Стусом, як «людина цікавого мислення й темпераменту» [9, с. 400]. У творчості Л. Гінзбурга В. Стусові найбільше імпонували два фактори: 1) «цікаво читати автора, бо текст іде на цікавому історико-літературному тлі, багато в чому для мене невідомому» [9, с. 400]; 2) «мислить автор у цікавому напрямі – про волю, тиск усіляких

фашизмів, за яких доводиться жити чесним людям» [9, с. 400]. А в листі до дружини та сина від 14 вересня 1981 р. В. Стус акцентує увагу на першому більш-менш повному виданні російською мовою «Парцифалья» В. фон Ешенбаха в перекладі Л. Гінзбурга, на перекладах поетів 30-річної війни, німецьких поетів Х–ХХ ст. Про захоплення перекладами Л. Гінзбурга свідчить і той факт, що В. Стус ознайомлює рідних із поезією німецького митця А. Гріфіуса саме в герменевтично-перекладацькій версифікації Л. Гінзбурга, крім того, український літератор хоче опрацювати антологію Л. Гінзбурга «Німецька поезія XVII століття», видану в 1976–1977 рр. Усі зауважені факти свідчать про зацікавлення спадщиною російського автора, про глибоке, всебічне ознайомлення з його творчим доробком.

Із наявних у листах В. Стуса згадок про видатного російського прозаїка, представника т. зв. «сільської прози» В. Распутіна можемо судити про схвальне й навіть захопливе ставлення до нього. Зосібна, високу оцінку В. Стус дає повісті «Живи і пам'ятай», у якій на основі життєвої трагедії однієї сім'ї в роки Великої Вітчизняної війни означено негативні сторони буття суспільства: «Це – добрий роман! Це – відрода моему пригніченому серцю» [8, с. 163]. Неодноразово митець листовно радить синові читати нові твори В. Распутіна, які друкувалися в тогочасній пресі, зазначає рік та номер видання, аби той зміг без складнощів знайти. Так, перечитавши добірку прозових творів В. Распутіна («Вік живи – вік люби», «Що передати вороні?», «Не можу-у...», «Наташа») в журналі «Современник», із захопленням ділиться: «Я й не пам'ятаю вже, коли читав таку пишноту. Нелегке читання, але – яке прегарне!» [9, с. 426].

Прізвище О. Солженіцина в епістолах В. Стуса зустрічається нечасто. Але видно, що він ставить його в ряд із з Ф. Достоевським і Л. Толстим, що дає змогу твердити про високу оцінку таланту митця: «Як добре, що в російській літературі, поруч із такими колосами, як Толстой і Достоевський, є ще й О. І. Солженіцин. Навіть подумалося: де поставив крапку Л. Миколайович, там продовжив О. Солженіцин (маю на увазі космічність таланту, а не саму хронологію)» [9, с. 323].

Прізвище В. Шукшина згадане в стусівському списку сучасних російських письменників, яких він рекомендував синові для читання, що свідчить про позитивне сприйняття творчості цього оригінального митця. Зіставляючи прозу Гр. Тютюнника і В. Шукшина, В. Стус цілком підтверджує авторитет творця «Калини червоної» й акцентує на тому, що Тютюнник-новеліст робить вагомі кроки до такого ж стилістичного виповнення: «Він – чистий варіант Шукшина Василя – і не бідніший, ні» [9, с. 412]. Цікаво, що В. Стус «батьком» В. Шукшина в літературі називає А. Платонова, але йому ж віддає і творчу перевагу в цій умовній мистецькій дуелі.

Кілька різночасових епістолярних нотаток В. Стуса присвячені киргизькому радянському письменникові Ч. Айтматову. Перші згадки про прозаїка трапляються в листі до дружини від 13–17 жовтня 1975 р., у якому В. Стус занотовує роздуми про повість «Ранні журавлі», вважаючи її абсолютно непотрібною, зізнається, що ледве дочитав: «...така затолочена тема й затолочений задум і презлецька мова до всього» [9, с. 172]. У кореспонденції від 1 червня 1981 р. В. Стус через дружину дякує М. Коцюбинській за лист і маленький літературний огляд у ньому й висловлює прикрість, що не має змоги прочитати роман Ч. Айтматова. Однак про самого автора, «який усе кращає і глибшає» [9, с. 376], висловлюється позитивно, принагідно згадує, яку високу відраду відчував, читаючи на Колимі його повість «Пес, що біг уздовж моря». Довідавшись про враження батька від повісті, Дмитро й собі ознайомився з нею, а міркування занотував у листі-відповіді. У грудні 1981 р. В. Стус відписує синові, вносячи певні корективи в його розуміння основ літературного аналізу. На його переконання повість цікава не тим, що автор хотів сказати, адже «для вижиття часом потрібні великі жертви, украй великі жертви: щоб урятувати сина, гине батько, дідусь і т. д. Бо смерть сина – це смерть роду. А рід треба берегти, бо він важливіший за життя окремої людини (самій людині то не завжди зрозуміло є, а Природі – зрозуміло!)» [9, с. 408]. В. Стус ставить прізвище Ч. Айтматова першим у переліку сучасних радянських письменників: «Із сучасних російських письменників читай Ч. Айтматова, В. Распутина, В. Шукшина, Ю. Трифонова, Ю. Бондарева» [9, с. 454–455].

Відносно розлогий епістолярний аналіз присвячено роману російського письменника Г. Бакланова «Друзі», ознайомитися з яким В. Стус мав змогу завдяки передплаті щомісячного літературно-художнього і громадсько-політичного журналу «Новый мир». Цілісному сприйняттю й осмисленню твору перешкодив той факт, що текст надходив частинами раз на місяць, утім, перші враження були виключно позитивні: «Добрий тон, цікавий, усе схоже до життя» [9, с. 142], спонукали до проведення паралелей з українською прозою, яка, на думку В. Стуса, була вкрай відірваною від життя, обділеною авторами, які змогли б пролити світло на проблеми, цінуючи всі дрібниці буттеві, які, власне, і є життям. В. Стуса-критика захопили оригінальні, відмінні від його власних погляди майстра прозового слова: «Орбіта у автора своя, так само на якихось колах штучна, але відсвіжує погляд!», йому припали до смаку не лише «небезпечні дотепи, але й щедрі відчуття людські» [9, с. 143], тож радив і дружині прочитати роман, щоб вона пізнала естетичну насолоду, «не чуючи нічого довкола себе» [9, с. 144], бо: «...(порівняно), так чути прекрасний людський смак до життя, що заздрісно – має ж чоловік таку широку натуру. А я, грішний, навіть не знаю, що то за

джерсі, тисячі інших дрібниць!» [9, с. 143]. Однак В. Стус помітив у творі й певні недоліки: окремі ситуації, на його думку, відтворено надто гротесково, шаржовано, і було б значно краще, якби автор написав про це в іншому тоні, збагнувши «нищих у їхній, своїй рівновазі, де полюси здаються під рукою: тягнутися навіть не треба» [9, с. 143]; так само фінал невдалий: «...на виходах, під фініш, де авторові треба платити за все попереднє, автор дуже здав» [9, с. 143]. Однак таку свою рецепцію та оцінку В. Стус застережливо пояснює «порціальноним» сприйняттям друкованого в мистецькій періодиці тексту.

Отже, епістолярні роздуми В. Стуса про творчість російськомовних письменників радянського періоду епізодичні й мозаїчні, через що скласти уявлення про його загальну оцінку літературної спадщини того чи іншого літератора дуже непросто, швидше, можемо говорити про його літературно-критичне бачення окремих художніх здобутків. Разом із тим приватне листування поета є цінним джерелом для з'ясування його літературознавчих поглядів на творчий доробок російських письменників радянського часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жулинський М. Слово і доля. Київ : А.С.К., 2002. 642 с.
2. Коцюбинська М. Епістолярна творчість Василя Стуса. У кн.: Стус В. Твори: у 4 т., 6 кн. Львів : Просвіта, 1997. Т. 6 (додатковий). Кн. 2: Листи до друзів та знайомих. С. 218-240.
3. Павлишин М. Квадратура круга: пролегомени до оцінки Василя Стуса. *Дивослово*. 1994. № 1. С. 15–21.
4. Просалова В. Поезія В. Стуса у контексті національно-літературного дискурсу. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. Донецьк : Східний видавничий дім, 2007. Т. 17. С. 71–81.
5. Рарицький О. А. Поезія героїчного чину. Василь Стус: еволюція художнього мислення. Хмельницький : Просвіта, 2002. 140 с.
6. Ромашенко Л. Василь Стус про українську літературу: традиційне і дискусійне в оцінках (за матеріалами збірки «Листи до сина»). *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. Донецьк, 2008. Вип. 12. С. 361–369.
7. Рубчак Б. Перемога над прірвою. Про поезію Василя Стуса. У кн.: Стус Василь в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / за ред. О. Зінкевича і М. Француженка. Балтимор–Торонто : Українське Видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1987. С. 315–367.
8. Стус В. Твори : у 4 т., 6 кн. Львів : Просвіта, 1997. Т. 6 (додатковий). Кн. 2. Листи до друзів та знайомих. 263 с.
9. Стус В. Твори : у 4 т., 6 кн. Львів : Просвіта, 1997. Т. 6 (додатковий). Кн.1. Листи до рідних. 495 с.
10. Стус Д. За літописом Василя Стуса. У кн.: Стус В.С. Час творчості. Київ : Дніпро, 2005. С. 667-682.
11. Тарнашинська Л. Презумпція доцільності: Абрис сучасної літературознавчої концептології. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 534 с.